

HUBERT LASZKIEWICZ

Fehéroroszország, Litvánia, Lengyelország és Ukrajna történelmének szintézise

1990. április 28-a és május 6-a között Rómában, a II. János Pátról elnevezett Keresztény Kultúra Intézetének szervezésében találkozóra jöttek össze az egykori Rzeczpospolita négy utódállamának történészei. A találkozón lezajlott viták nyilvánvalóvá tették annak szükségességét, hogy újra feldolgozzák országaik történelmét a távoli múltba nyúló közös történelmi gyökereik szempontjából. A résztvevők nem újabb adatok tömkelegével terhelt összegzést kívántak készíteni, hanem a történelem egyfajta új interpretációját, melyben az eddigieknél nagyobb mértékben vennék figyelembe a közös kulturális örökséget, nem takargatva a különbségeket, a vitás ügyeket, a távoli múlt és a jelen számos konfliktusát. A tervek szerint ezt az új értelmezést nagyobb mértékben kell, hogy jellemezzék az egymás igazát kölcsönösen, elmélyültebben meg- és elismerő törekvések.

Jerzy Kłoczowski professzor kezdeményezésére szerkesztőbizottság alakult, amely vállalta a szintézis szerzőinek kiválasztását. Fehérorosz részről a bizottság tagja lett Adam Maldzis professzor (a Franciszek Skaryna Tudományos-Oktatási Központtól), litván részről dr. Juozas Tumelis (az M. Mažvydas Litván Nemzeti Könyvtártól), ukrán részről Jaroszlav Iszajevics (az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémiától -1990-ben még az Ukrán SZSZK Tudományos Akadémiája), lengyel részről pedig Jerzy Kłoczowski professzor. A bizottság tagjai sorába választották a washingtoni Georgetown University professzorát, Andrzej Kaminskit is.

A szerzői munkaközösség a következő személyekből áll: Fehéroroszország történetének a 18. század végéig terjedő részére dr. Hienad Sahanowiczot, a Fehérorosz Tudományos Akadémia (1990-ben még a Fehérorosz SZSZK Tudományos Akadémiája) tagját, a 19-20. század történelmét tartalmazó kötetre pedig dr. Zachar Szybiekát kérték fel (Franciszek Skaryna Tudományos-Oktatási Központ). A litván fél Litvánia történetének megírását a kezdetektől a 18. század végéig dr. Adomas Butrimasra bízta (Vilnai Szépművészeti Akadémia), a két következő évszázad pedig dr. Antanas Kulakauskasnak jutott (Litván Tudományos Akadémia -jelenleg a Kaunasi Nagy Vitold Egyetem is). Az ukrán kötetet is megosztották két szerző között: Natalia Jakovenko professzor az Ukrán SZSZK Tudományos Akadémiájának Levéltári Intézetétől (jelenleg Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia) vállalta Ukrajna történelmének megírását a 18. század végéig, dr. Jaroszlav Hricaknak, a Lemberg-i Ivan Franko Egyetem munkatársának az utolsó két évszázad jutott. A Lengyelországnak szentelt kötet megírását viszont három szerző közt osztották föl: a 15. század végéig terjedő időszakot Jerzy Kłoczowski, a 16-18. századot Andrzej Kaminski, a 19. és 20. századot pedig Hanna Dylagowa professzor (Lublina Katolikus Egyetem) vállalta. Pótkötetként, a szintézis kiegészítésére szolgál a „Forrásjegyzék” és a „Történelmi Atlasz” melléklete. A bizottság, valamint a szerzők szándéka volt az is, hogy az összegzés megjelenjék mind a négy országban.

Kiindulópontok és a megvalósítás módja

Amint már említettem, az első impulzust a kulturális örökség tudatosítása adta, mely a konfliktusok és különbségek ellenére is közös irodalmat, művészetet, szokásokat és a politikai kultúra hagyományát is magába foglalta. Szándékosan igyekeztek elszakadni a historiográfiai hagyományban mindenütt föllelhető, a szomszéd népből csak ellenséget látó gyakorlattól. Tudatosították magukban, hogy a véres konfliktusokat békés korszakok váltották föl, sőt még e konfliktusok idején sem szüneteltek a társadalmi élet különböző szintjeit át- meg átszövő sokoldalú kapcsolatok. Az 1991-es év és mindaz, ami a korábbi

Szovjetunió területén történt, újabb lökést adott a szintézistervezetnek. A nemrégiben létrejött vagy több évtizedes függőség után újjászülető államok múltjukban saját gyökereiket és az önálló léthez való joguk igazolását keresték. Ebben a helyzetben az összegzés tervezete mintegy elébe ment a fehérorosz, litván, lengyel és ukrán olvasók elvárásainak.

A szerkesztőbizottság és a szerzők is rendkívül fontosnak tartották a polgári társadalom kiépítésére irányuló társadalmi és politikai folyamatok bemutatását. Mindnyájan egyetértettek abban, hogy annak előzményei a régi Köztársaság politikai szerkezetében keresendők. Ez ugyanis - minden hiányossága dacára - e népek politikai elitje számára a politikai tevékenység és gondolkodás jelentős iskolája volt. Számos vita után egyetértettek abban is, hogy az értékelő ítéletek kiindulási pontja - különösen a 19-20. századdal kapcsolatban - az emberi jog kell, hogy legyen. Az elkerülhetetlen nézeteltéréseket az egyes személyek, folyamatok, tények vizsgálatakor oly módon kívánták áthidalni, hogy az adott szerző saját hagyományához híven fejti ki álláspontját, ugyanakkor meg kell jegyeznie, hogy a kérdésben más interpretáció is létezik. Amennyire lehetséges, rá kell mutatnia, mely okokból következnek az eltérések, illetve interpretációs konfliktusok. A bevezetett alapelv szerint tehát nemhogy megkerülnék a közös történelem kényesebb kérdéseit, épp ellenkezőleg: kötelesek bemutatni és értelmezni őket.

Már a kezdet kezdetén szükségesnek tartották saját országukat, nemzetüket s annak történelmét a tágabb politikai és kulturális közösségbe ágyazni. Főleg - de nem csak - az egykori Rzeczpospolitát, az Orosz Birodalmat, a Habsburg Monarchiát értették ezen. Kiemelték az európai örökség mindkét ágának: a római és a bizánci hagyománynak a fontosságát. Mivel az illető négy ország kisebb-nagyobb mértékben eme két nagy európai hagyomány találkozásának ütközőpontja volt, felismerték, hogy Európának ezt a régióját, amelyet Oskar Halecki nyomán Kelet-Közép Európának neveznek, ez a tapasztalat jellemzi leginkább. Már itt szükséges megjegyezni, hogy az összegzés munkálatainak előrehaladtával a szerzői munkaközösség tagjaiban egyre inkább tudatosult, mennyire helyénvaló ez az elnevezés Európa e részére.

A szintéziseknek - az előzetes szándékok szerint - saját államainkat és nemzeteinket érintő komoly reflexióknak kell lenniük: olyan reflexióknak, amelyek elkerülik a nacionalizmust és exkluzivitást, az „idegenek” kizárását a nemzeti közösség történelméből. Ezért is határozották el, hogy mindenképpen figyelembe kell venni azokat a nemzeteket és vallási közösségeket is - zsidókat, oroszokat, németeket, tatárokat, karaitákat és másokat -, amelyek e négy ország területén éltek vagy élnek mindmáig.

A legnehezebb feladatnak a 20. századi totalitarizmus megítélése bizonyult, melyet e térség lakói oly keservesen voltak kénytelenek megtapasztalni. A nehézségeket még a szintézis megfelelő részeinek elkészülte előtt felvetették. Az értékelés kiindulópontja a már fentebb is említett emberi jogok érvényesülése volt. Lényeges feladatot jelentett az eddigi történetírás állapotának kritikus mérlegelése, amelyet úgyszintén célul tűztek ki maguk elé a szerzők. Vonatkozik ez a 19. századra mint a modern nemzeti mozgalmak születésének időszakára és a 20. században a függetlenség korára, de még inkább a szovjet korszakra.

A szintézisek védnöke az 1993-ban létrejött Kelet-Közép-Európa Intézetek Föderációja, amely a fehérorosz, litván, ukrán, magyar, lengyel, szlovák és cseh kutatóműhelyek munkáját koordinálja, kapcsolódva a két világháború között már működött hasonló szövetség hagyományához. A projekt anyagi támogatást kapott és kap a következő intézményektől: National Endowment for Democracy, UNESCO, a Tudományos Kutatások Bizottsága, Lengyel Nemzeti Oktatásügyi Minisztérium.

A szerkesztőbizottság és a szerzők az utóbbi nyolc év folyamán mintegy harmincszor találkoztak, esetenként viharos viták közepette tárgyalták meg a munkák újabb részeit. A vita kötetlen volt, gyakran kiélesedett, de szem előtt tartva a szükséges egység megteremtését. Az opponensek által meggyőzött szerzők ennek nyomán gyakran átírták szövegeiket. Előfordult,

hogy egy-egy szóért, kifejezésért késhegyre menő vita folyt, ami tanúsította, hogy nemcsak az fontos, *amit* mondanak, hanem a mód is, *ahogyan* mondják. Nem egy kifejezés, amely az adott nyelven semlegesnek, sőt pozitívnak tűnik, egy másik nyelven pejoratív felhangot kaphat. Számos példát lehetne hozni - elégedjünk meg most eggyel. A lengyel nyelvben meggyökerezett „kresy” -végek, határvidék - nem hangzik túl jól egy litván vagy ukrán fül számára. Ami lengyel perspektívából „határvidék”, az a szomszédos ország számára gyakran központnak számít. Fontos megjegyezni, hogy nem pusztán szavakról, hanem elsősorban a másik fél iránti tiszteletéről van szó.

Találkozóink minden résztvevője kiemelte annak jelentőségét, hogy mind a négy érdekelt fél részt vett a tanácskozásokon. Ily módon gyakran hamarabb sikerült megegyezésre jutni.

Eredmények

1996-ban a szerkesztőbizottság jóváhagyta és elfogadta az összegzés valamennyi kötetét. Azóta a fő feladatot a publikáláshoz szükséges szponzorok megtalálása s a könyveknek a projektben részt vevő négy ország nyelvére történő lefordítása jelenti.

Mindeddig csak két kötet jelent meg: Natalia Jakovenko *Ukrajna rövid története a kezdetektől a 18. század végéig* (Kijev, Heneza, 1997), valamint Jaroszlav Hricak műve: *Ukrajna rövid története. A modern ukrán nemzet kialakulása a 19-20. században* (Kijev, Heneza, 1996). Mindkettő elnyerte a Varsói Keleti Szemle 1997-es díját a legjobb külföldi történelmi munkáért. A díj átadására 1998. március 7-én került sor a varsói Potocki Palotában (Varsói Egyetem). A könyvek hamarosan megjelennek lengyel fordításban, ami a tervezet alapelveiből következik - sőt angolul is.

Sok összetevője volt ennek a kétségkívül nagy sikernek. Az okok mindenekelőtt a két könyv értékében keresendők. Mindkét szerző sok szempontból úttörő szerepet vállalt Ukrajna és az ukránok történelmének újraértelmezése terén. Jakovenko leszámolt az ukrán történetírásban régóta létező „ukrán nép - lengyel urak” sztereotípiával, bebizonyítva, hogy a főurak közt a 17. században milyen sokan vallották magukat ruszinnak, ergo ukránnak. Kifejtette, hogy a Lengyel Köztársaság idején kialakult politikai hagyományok mily módon honosodtak meg és éltek tovább a kozák és hetman Ukrajnában.

Bemutatta azt is, hogy egészen a kozákság végső sikeréig mennyire lengyeles volt a „ruszin” politikai hagyomány, mely a nemzetiségi szolidaritáson és a hercegi családok iránti hűségen alapult. Végül megmutatta, hogy etnikailag és vallásilag milyen sokszínű volt az ukrán föld lakossága.

Hricak viszont a következő, sokak számára talán vitatható tézist állította fel: az ukrán földön kialakult bolsevik függőségnek nemcsak külső, hanem belső okai is voltak. Ily módon a 20. századi Ukrajna történelméért - tegyük hozzá, tragikus történelméért - magukat az ukránokat is felelőssé tette.

A még kiadás előtt álló Fehéroroszország, Litvánia és Lengyelország története ugyancsak szolgál újfajta interpretációkkal, időnként még új faktográfiai megállapításokkal is. Ez utóbbi szempontból különösen Hienad Sahanowicz és Zachar Szybieka Fehéroroszország történelmét tárgyaló munkái fontosak.

A négy nemzet történelmének szentelt szintézis terve iránti érdeklődés és elismerés újabb bizonyítéka „A nemzeti térség változásai és határai Kelet-Közép-Európa történelmében Fehéroroszország, Litvánia, Lengyelország és Ukrajna példáján” című nemzetközi konferencia, amelyet 1998. október 23-25. között a Lublin melletti Dabrowicában rendeztek. A konferenciát a Jerzy Kłoczowski igazgató által irányított Lublini Kelet-Közép-Európa Intézet szervezte, az UNESCO és a CISH égisze alatt.

Összegzés

Mint már említettem, a szintézisek elkészültek. Csak azt kívánhatjuk, hogy a szerkesztők és szerzők sokéves fáradozása napvilágot lásson, vitát kezdeményezzen. Kifejezhetjük abbéli reményünket is, hogy a négy nemzet történetének megírása során végzett közös munka tapasztalatai más hasonlóképpen gazdag és problematikus történelmi múltra tekintő régiók történészei számára is hasznosak lesznek a múlt megértésében és a kölcsönös tiszteleten alapuló jövő alapjainak kialakításában, minél nagyobb hangsúlyt helyezve arra, ami összeköt.

Lengyelből fordította: Laurinyecz Imre